

Universiteit
Leiden
The Netherlands

1848 : clubkoorts en revolutie. Democratische experimenten in Parijs en Berlijn

Waling, G.H.

Citation

Waling, G. H. (2016, May 24). *1848 : clubkoorts en revolutie. Democratische experimenten in Parijs en Berlijn*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/39702>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/39702>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

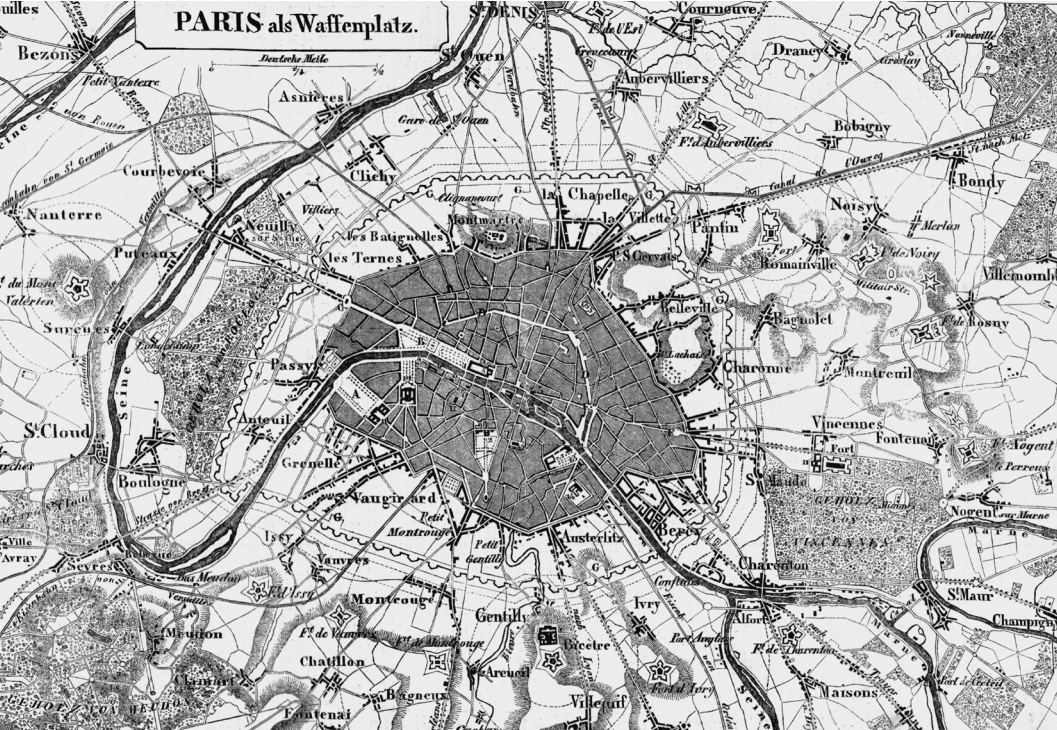
The handle <http://hdl.handle.net/1887/39702> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waling, G.H.

Title: 1848 : Clubkoorts en revolutie. Democratische experimenten in Parijs en Berlijn

Issue Date: 2016-05-24

DEEL I: Parijs 1848

2 Clubkoorts in Parijs

De belofte van participatie

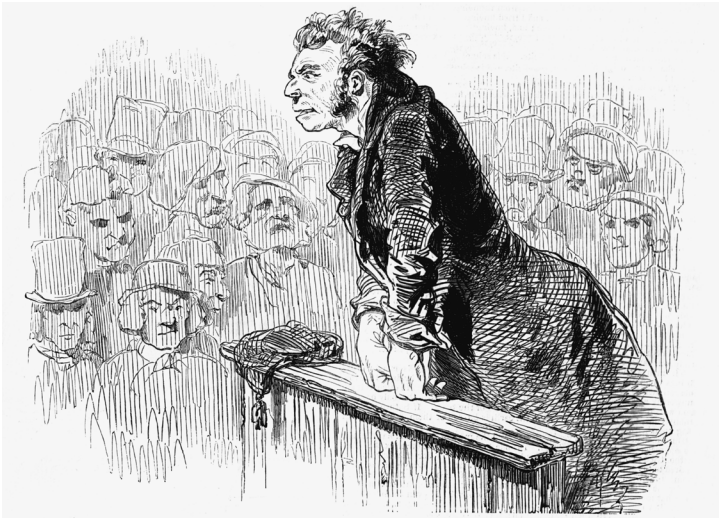
69

De belofte van participatie

[...] wij zullen tegen onze arme broeders zeggen, die in die clubs – die in alle uithoeken van het land met zo'n bevoorderend tempo zijn opgericht – hun toekomst proberen te overzien en het onbekende verkennen: gisteren waren jullie nog het verachtelijke plebs, vandaag zijn jullie de natie.¹

In één dag van plebs naar natie – dat was de belofte van de revolutie van 1848. Het citaat, afkomstig uit de pen van een gematigd republikeinse journalist in april 1848, illustreert hoezeer de revolutionaire euforie bezit had genomen van de Franse hoofdstad sinds koning Lodewijk Filips op 24 februari was gevlucht. De transitie van onmondig gepeupel naar soeverein volk moest zich voltrekken in de clubs. Alleen al in Parijs, dat ongeveer één miljoen inwoners telde, werden in de lente van 1848 zo'n driehonderd clubs opgericht; bijna tweehonderd ervan in die eerste maand.² Avond aan avond verzamelden Parijzenaren zich er voor verhitte politieke vergaderingen die tot diep in de nacht konden duren. 'Parijs had de clubkoorts', lezen we in de terugblik van minister Garnier-Pagès.³

De clubkoorts kende haar spectaculaire hoogtepunt in de laatste dagen van februari en in maart 1848. Door de vrijheid van vereniging, vergadering en drukpers die in de Februarirevolutie was verworven, werd het voorheen onmondige volk in de hoofdstad opeens de drijvende kracht achter het publieke debat in de nieuwe republiek. Deze Tweede Franse Republiek was nog pril en ongedefinieerd, de politieke en sociale verhoudingen waren zo opgeschud dat alles mogelijk leek.⁴ De clubs vormden de publieke opinie, steunden met schijnbaar succes de Voorlopige Regering, waren zichtbaar tijdens demonstraties en roerden zich in verkiezingscampagnes, nog niet gehinderd door onderlinge verdeeldheid of externe tegenstand.

Een spreker in een Parijse club (club onbekend).

Hoewel wordt gesproken van de ‘clubbeweging’ van 1848, moet daarvan niet de suggestie uitgaan dat de clubs een homogeen geheel vormden. Het ging om een veelkleurig palet van grote en kleine clubs, met diverse achtergronden, verschillende doelen en wisselende successen. Veel clubs bleven marginaal door hun geringe omvang of sneuvelden al tijdens de oprichtingsbijeenkomst door ruzie. Sommige beperkten zich tot het voorbereiden en bespreken van de verkiezingen in april, om daarna weer te verdwijnen. Andere presenteerden zich als hoeders van de radicale revolutie, zelfs als dat leidde tot een coupoging (15 mei) of tot het andermaal betrekken van de barricaden in bloedige confrontaties met het leger (eind juni). Ondanks hun korte en soms vluchtige bestaan, waren de clubs van 1848 markante democratische experimenten, zoals in de komende hoofdstukken zal blijken.

Ondanks de vele variaties in de clubbeweging waren er enkele opvallende overeenkomsten. Zo startte elke club, ongeacht haar grootte, populariteit of potentie, met min of meer hetzelfde ritueel: het vormen van een bestuur, het vinden van een locatie, het formuleren van een beginselverklaring, het optuigen van een ledenadministratie en secretariaat, het organiseren van frequente vergaderingen. Veel organisaties richtten eigen club-

kranten op of zochten aansluiting bij één van de vele revolutionaire kranten.⁵ En naast deze vergelijkbare praktijken waren er gemene delers in de manier waarop de clubs hun bestaan legitimeerden. Ze grepen terug op de aloude leus ‘vrijheid, gelijkheid en broederschap’ uit de tijd van de Eerste Republiek, die onverminderd gold als motto voor de Tweede. Een ander gedeeld ideaal was de pretentie dat deze revolutionaire waarden universeel waren. Dat blijkt alleen al uit namen als Club de la Fraternité Universelle, Association Fraternelle et Universelle des Travailleurs, enzovoort. De Société des Droits de l’Homme stelde zich uitdrukkelijk in de universele traditie van de eerste Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger uit de Franse Revolutie – en overigens ook in de traditie van het gelijknamige netwerk van geheime genootschappen dat actief was geweest in de jaren 1830. Belangrijker nog dan de universele geldigheid was de claim dat zowel de revolutie als de clubs verrichtingen waren van, voor en door het hele Franse volk. Vandaar dat we namen tegenkomen als Club des Intérêts Populaires en Club de la Tribune Populaire.⁶

De ambitie achter deze idealen was het verwezenlijken van het prominentste doel van veel ‘achtenveertigers’⁷: de soevereiniteit van het volk. Veelzeggend is de titel die prijkte boven een affiche waarin een zekere Société Populaire du 11ème Arrondissement alle republikeinen oproep de revolutie te bewaken:

SOUVERAINETÉ DU PEUPLE.

SOCIÉTÉS POPULAIRES.⁸

De slogan suggereert dat het doel (volkssoevereiniteit) bereikt kon worden met ‘volksgenootschappen’ als middel. Clubs dus. Een heersende gedachte in 1848 was dat alle problemen, van sociale kwesties tot politieke vraagstukken, konden worden opgelost door meer en betere ‘organisatie’. *Organisation* en *association* (vereniging) waren modewoorden. De Tweede Republiek was, in de woorden van een opgetogen arbeider, een ‘république organisatrice’.⁹ ‘Organisatie van de arbeid’ moest via arbeidersverenigingen en corporaties plaatsvinden, ‘organisatie van de politiek’ gebeurde in de clubs. In het geloof in organisatie als politiek middel hadden de socialisten (de krachten achter de vroege ar-

beidersbeweging), jakobijnen (de radicalen die de Franse Revolutie wilden overdoen) en meer gematigde republikeinen (het dominante, reformistische geluid in de politieke banketten) elkaar al in de voorgaande decennia gevonden.¹⁰

Hoe vanzelfsprekend het middel van organisatie in 1848 aan het domein van de politiek werd gekoppeld, blijkt uit het manifest dat één van de eerste clubs op 25 februari publiceerde. Deze Société de la Fraternité eiste de ‘vrijheid van discussie en van vereniging, en vooral directe volksvergaderingen in het belang van de politieke scholing van de burgers, en om de volledige en intelligente uitvoering mogelijk te maken van het recht en de soevereiniteit waartoe zij zijn geroepen die in de praktijk te brengen’.¹¹ Deze interpretatie van clubs paste volledig bij het pleidooi van Dinocourt voor de oprichting van politieke clubs uit 1830.¹² De roep om de vrijheid van (publieke) discussie en van vereniging klonk uiteraard in alle revolutionaire clubs, omdat zij aan die vrijheden hun vrije bestaan dankten.

Een andere gemeenplaats betrof de roep om ‘politieke scholing’ voor alle burgers die politieke ervaring en kennis ontbeerden. De clubs van 1848 zagen zichzelf bij uitstek als instituties waar mensen van alle achtergronden werden geïnstrueerd over de theorie van democratische politiek en werden getraind in de praktijk ervan: ‘De clubs zijn de rijke bron waaraan diegenen zich komen laven die de benodigde inzichten missen om het grootse project te voltooien dat wordt voorbereid’, zo schreef clubkrant *La Commune de Paris*.¹³ En concurrent *La Voix des Clubs* loofde in dit opzicht de emanciperende werking: ‘In deze clubs hebben zich al uitzonderlijke talenten onthuld. De proletariër behandelt er de sociale vraagstukken, vaak met eloquentie; altijd met een opmerkelijk gezond verstand.’¹⁴ In die lijn werd tijdens een vergadering – van één van de eerste en grootste clubs van 1848 – een oproep gedaan aan arbeiders om koste wat kost de clubs te bezoeken: ‘Eindelijk zullen de werknemers leren om mensen, burgers, te worden en velen van hen die zichzelf niet kennen zullen zich plotseling ontpoppen tot ongekende genieën. Deze krachtige opleiding, die zullen ze krijgen in de clubs.’¹⁵

Deze politieke ‘scholing’ en emancipatie vinden we al terug in de blauwdruk van Dinocourt voor clubs als democratische instituties.¹⁶ Achttien jaar na de ‘gestolen’ Julirevolutie leek de tijd nu rijp om de politieke besluitvorming te democratiseren via

clubs. Zo kon gestalte worden gegeven aan de ‘volkssoevereiniteit’, het begrip dat al enkele generaties functioneerde als brandpunt van de revolutionaire droom, maar dat zo moeilijk te verwezenlijken leek. De nadruk die in de Parijse clubs werd gelegd op volkssoevereiniteit en op ‘directe volksvergaderingen’, zoals in het citaat hierboven, toont in de eerste plaats dat politieke organisatie werd ingezet om dergelijke revolutionaire claims naar voren te brengen. Maar vervolgens gaat er ook de suggestie van uit dat de clubs zelf de aangewezen instituties waren om gestalte te geven aan die volkssoevereiniteit. Politieke participatie zou niet meer alleen voorbehouden zijn aan een kleine groep vertegenwoordigers. Nee, dat systeem van *gouvernement représentatif* zou plaatsmaken voor een vorm van participatieve democratie waarin alle Franse burgers in staat werden gesteld om hun stem in politieke zin te laten horen. Dit was de ‘belofde Republiek’ van 1848, in de woorden van politicoloog Samuel Hayat.¹⁷ De belofte van politieke participatie kon worden ingelost door organisatie, zo claimden de Parijse clubs. Hoe moeten we die plaatsen in het politieke vacuüm dat de Februarirevolutie in Frankrijk had gecreëerd? En wat stond de tienduizenden Parijzenaren zelf voor ogen met al die clubs, waarin zij avond aan avond bijeenkwamen? Wat gold voor deze democratische pioniers als een geslaagde politieke vergadering? Wat vereiste dat van hun voorzitters en clubleiders?

Clubs als geïnstitutionaliseerde volksvergaderingen

‘[E]en groot aantal clubs is gevormd in de hoofdstad: het gehele politieke leven is daarheen verschoven; er heerst een onophoudelijk gewoel. Een brandend patriottisme bezielt al hun leden. [...] Wat een prachtig schouwspel!’¹⁸ In volle euforie opende de eerste editie van *La Voix des Clubs*, een dagblad dat een week na de revolutie was opgericht door enkele clubleiders uit de kring rondom Auguste Blanqui. Het blad diende om als ‘stem van de clubs’ – en in de praktijk bovenal als stem van de club van Blanqui – het hele land op de hoogte te stellen van wat er werd besproken in de Parijse vergaderingen. Want ‘de clubs’, zo was de overtuiging, ‘dat is de daad van het denken; de uitwerking van het oordeel van het volk; het is het woord van de massa’s; het is de Republiek die zich laat horen door duizenden gezamenlijke stemmen’.¹⁹ In deze opvatting waren de clubs niet zozeer een

vertegenwoordiging of afspiegeling van de Franse bevolking, nee, de ‘stem van het volk’ was direct te horen in de clubs. *Dat* was immers de belofte van 1848. De nieuwe invulling die de Februarirevolutie gaf aan burgerschap draaide om de politieke participatie van de burger – en die kreeg, meer dan waar ook, gestalte in de clubs.²⁰ In de experimentele fase van februari tot en met april 1848 was het vanzelfsprekend dat de clubs toegankelijk waren voor elke burger die zijn stem wilde laten horen. Dat wil zeggen: mits die burger betrouwbaar was en loyaal aan de nieuwe republiek.²¹ Dit werd vastgelegd in oprichtingsmanifesten en beginselverklaringen, die door vrijwel elke club voor of tijdens de eerste vergadering werden opgesteld. Na een hoofdelijke stemming werd de definitieve tekst vastgesteld en wereldkundig gemaakt in kranten, op affiches en in communiqués aan andere clubs. Zo handelde ook de Société Fraternelle Centrale, die was opgericht door de charismatische communist Étienne Cabet: ‘Vandaag zijn het louter de eenheid, de orde en de discipline die het volk kunnen verzekeren van de vrucht van zijn overwinning.’ Ook deze ‘Club Cabet’ wilde dat bereiken door het recht ‘van *vereniging*, van *vergadering* en van meningsverschil’ veilig te stellen.²² De revolutionaire clubs en kranten beloofden de uitingsvormen te worden van een vrij publiek debat, in woord en geschrift, dat niet meer gehinderd zou worden door verboden en censuur.

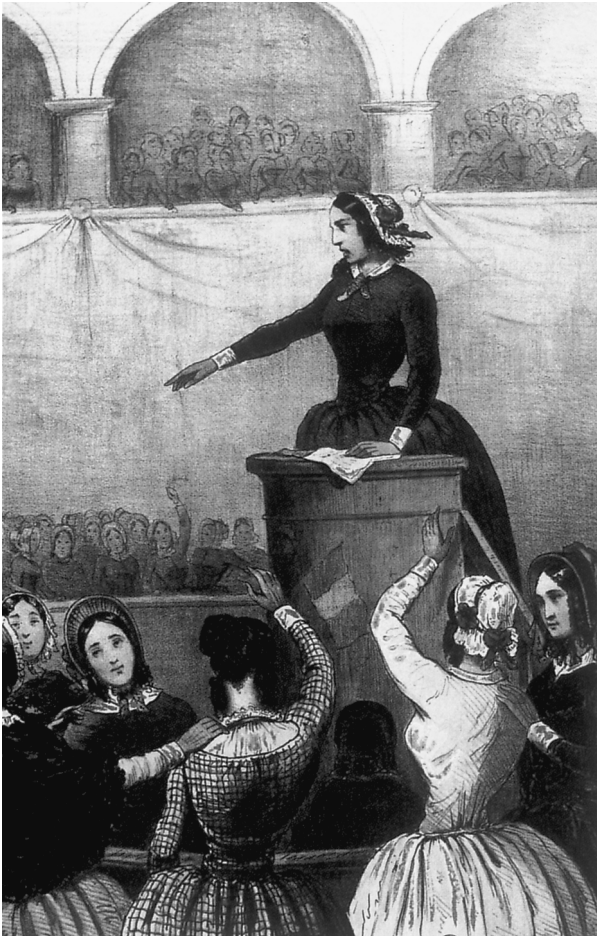
Een goede, democratische burger had de plicht naar een club te gaan. Dit stelde de Club des Hommes Libres, een gematigd republikeinse club die weinig prominent was, maar niettemin bij haar oprichting in maart een ambitieus manifest publiceerde. Volgens deze Club van Vrije Mannen was dat belangrijk ‘zij het om zich onderling te informeren over de strekking van zijn rechten en zijn plichten, en over de te maken keuzes in de aanstaande verkiezingen; zij het om de aandacht van de nationale parlementen te vestigen op de grote sociale vraagstukken die op dit moment spelen; zij het (en dit is het meest essentiële punt) om een volksforum te vestigen waar wordt gediscussieerd over hervormingen van de politieke instituties die onlangs zo van hun werkelijke doel zijn afgeweken’.²³ Politieke participatie van grote groepen burgers was nodig om invulling te geven aan het nieuw aangebroken tijdperk. Er moest een ‘volksforum’ worden gecreëerd: de clubs.

De Club des Femmes was de prominentste van de enkele politieke vrouwenclubs die in Parijs werden opgericht.

Maar wie was die burger, wie was het volk? In politieke zaken bleek het vrijwel uitsluitend te gaan om mannen, de doelgroep die door de Februarirevolutie het algemeen kiesrecht had verkregen. Vrouwen waren niet vanzelfsprekend welkom. Zij waren soms lid van arbeidersverenigingen, zeker waar het typische vrouwenberoepen betrof, maar waren nauwelijks betrokken bij politieke zaken. Vanuit die uitgesloten positie ontstond een kleine maar actieve emancipatiebeweging, die enkele politieke kranten (zoals *La Voix des Femmes*) en clubs (zoals de Club des Femmes en de Club de l'Emancipation des Femmes) oprichtte – waarin overigens ook enkele prominente mannen actief waren.²⁴ Voorts ontvingen sommige radicale en socialistische clubs wel vrouwen als toeschouwers. Maar voor zover zij al lid mochten worden, hadden zij vaak geen spreek- en stemrecht.²⁵ Zij dienden er vooral als 'variëteit' en als 'garnering' van de loges en galerijen.²⁶ Bij de meeste revolutionairen werkte een politiek actieve vrouw hoofdzakelijk op de lachspieren.²⁷

Hoewel de positie van de vrouw in de civil society al voor 1848 zichtbaar was geworden, werd het 'burgerschap' juist in 1848 geduid volgens het traditionele, op de klassiek-Romeinse *civis* geënte republicanisme. Dat hield in dat politieke zaken werden

Schets van een vrouwenclub in Parijs.

beslist door financieel onafhankelijke en bewapende burgers, de 'vrije mannen' (zoals in de naam van de genoemde club).²⁸ Wel was het begrip 'burger' inmiddels uitgebreid naar alle volwassen mannen. In de Februarirevolutie werd zelfs het dagelijkse vocabulaire hieraan aangepast: men ging elkaar opeens weer, net als in de Franse Revolutie, aanspreken met het status- en klassenneutrale predicaat *citoyen*. Iedereen was tenslotte gelijk. Brieven aan *concitoyens* werden afgesloten met 'salut & fraternité'.²⁹ Het republikeinse burgerschap was een breed gedragen (en ook sociaal dwingende) *way of life*. Waar vrouwen op chaotische en span-

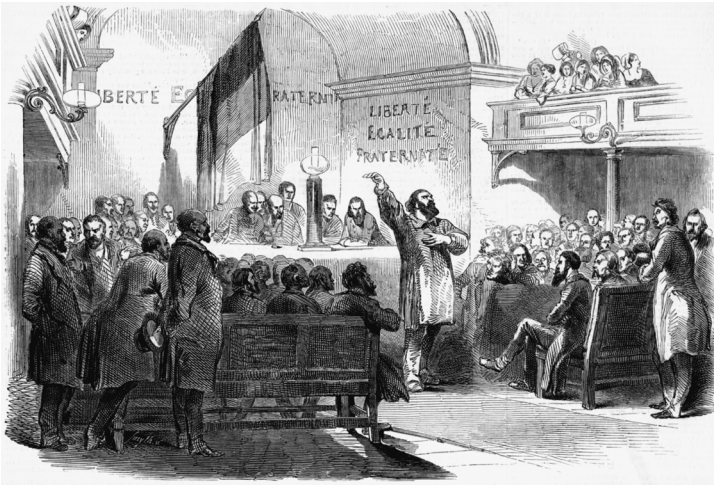
nende momenten, zoals in de barricadestrijd, volwaardig participeerden, werden zij uitgesloten zodra de politiek een vast en geïnstitutionaliseerd karakter kreeg.³⁰ De marginale positie van vrouwen in de clubbeweging duidt erop dat clubs in 1848 werden gezien als formele politieke instituties, in dezelfde categorie als het parlement.³¹

Het aandachtsgebied van de revolutionaire emancipatie lag dus niet bij de seksen, maar bij de economische verhoudingen: de arme man, de arbeider, moest onderdeel worden gemaakt van de politiek. Zo stelde de Club de la Fraternité van de intellectueel Watrison, tevens hoofdredacteur van de socialistische krant *La Lanterne du Quartier Latin*, zich 'open voor iedereen, voor het Volk; voor arbeiders zowel als voor studenten'.³² De Fraternité begon vanuit het redactielokaal van de krant, tegenover het Collège de France. Om de hoek, in het gebouw van de Sorbonne, zetelden twee andere clubs uit universitaire kringen die diversiteit eveneens hoog in het vaandel droegen: de Club de l'Union en de Club du Deux-Mars. De eerste publiceerde een oprichtingsmanifest in tamelijk ingewikkeld, academisch Frans, waarmee zij afweek van het toegankelijke revolutionaire vocabulaire van de andere clubs. Niettemin bevonden zich onder de bestuursleden die het manifest ondertekenden twee arbeiders, naast drie rechtenstudenten (onder wie de voorzitter) en een wiskundeleraar. Van de Club du Deux-Mars weten we dat de vergaderingen (iedere maandag, woensdag en vrijdag om acht uur 's avonds) werden bezocht door arbeiders. Clubvoorzitter en student François Pardigon schreef in zijn memoires hoe hij tijdens de Juniopstand van 1848 met medestudenten en arbeiders gebroederlijk op de barricaden stond.³³ Op de barricaden was dit gebruikelijker dan in politieke vergaderingen. Studenten bepleitten dan wel de zaak van de arbeiders, maar de arbeiders zelf vertoonden zich vooral in clubs in hun eigen buurten, in de clubs van specifieke revolutionaire leiders en vooral in de arbeidersverenigingen op basis van hun beroep.³⁴

De clubs waren niet alleen populair onder Fransen, ook andere nationaliteiten waren vertegenwoordigd. Politieke vluchtelingen en activistische gastarbeiders zouden er, net zoals dat gebeurde in de geheime genootschappen vóór die tijd, contacten leggen en er hun stem laten horen. Niet zelden spraken zij vergaderingen toe 'namens hun vaderland', waar eveneens een

revolutie woedde of gloorde. Vooral de Duitsers waren sterk vertegenwoordigd, vanwege de aanzienlijke populatie van Duitse handwerkers in de stad. De Bund der Kommunisten voorzag in een al langer bestaand internationaal netwerk met een Duitse grondslag.³⁵ In 1848 kwamen de Duitsers samen in de Société Démocratique Allemande en de Club des Ouvriers Allemands, die beide in maart waren opgericht in cafés op de rechteroever van de Seine. Van de laatste is bekend dat er veel kleermakers en laarzenmakers kwamen – een groot deel van de Duitse populatie in Parijs. De voorzitter, Ley, zou in mei ook de Club des Alsaciens oprichten, een samenwerkingspoging van Duitse en Franse radicalen die gelieerd was aan de Société des Droits de l'Homme. De bijeenkomsten van de Alsaciens stonden bekend om de vele rook die er hing en het Duitse bier dat er overvloedig werd gedronken. Naast Duitsers richtten immigranten en bezoekers uit elk buurland clubs op, zoals de Société Patriotique Belge, de Club des Émigrés italiens, de Société Suisse de Grütli en de Club Démocratique Ibérique.³⁶ Overigens lijkt er in Parijs geen club van Nederlanders te zijn geweest.

De grote toegankelijkheid en brede platformfunctie – dat wat de Club van Vrije Mannen het ‘volksforum’ had genoemd – maakten van de clubs eerder ‘geïstitutionaliseerde volksvergaderingen’ dan besloten verenigingen zoals vrijetijdsverenigingen. Dergelijke gesloten verenigingen waren al in de decennia ervoor overal in Europa opgekomen, vooral onder de middenklasse. Zij sloten nadrukkelijk bepaalde leden uit via statuten of hoge lidmaatschapstarieven. In navolging van het Verenigd Koninkrijk kreeg het begrip ‘vereniging’ in 1848 op het continent opeens de betekenis van een politieke, breed toegankelijke organisatievorm.³⁷ Opvallend is dat men in 1848 de letterlijke term voor ‘vereniging’ (*association*) vrijwel uitsluitend gebruikte in de context van een sociale of belangenvereniging – gericht op een bepaalde beroepsgroep van arbeiders of ambachtslieden. Dat waren de plekken waar de ‘organisatie van arbeid’ gestalte moest krijgen. De clubs waren weliswaar verenigingen in de institutionele zin (bestuur, comités, lidmaatschap), maar verder moesten zij vooral volksvergaderingen zijn, gericht op de ‘organisatie van de politiek’. Dit blijkt uit het afwisselende gebruik van de termen ‘club’, ‘volksvergadering’ (*assemblée populaire*) en ‘volksgenootschap’ (*société populaire*) voor hetzelfde fenomeen.

Een Parijs clubtafereel (club onbekend).

Clubkrant *La Voix des Clubs* droeg bijvoorbeeld als ondertitel ‘Dagblad van de volksvergaderingen’.³⁸

In het Engeland van de achttiende eeuw verwees *club* al naar ‘informele organisaties’, in tegenstelling tot *union* of *association* – organisaties die een specifieke doelgroep vertegenwoordigden en de overheid adviseerden.³⁹ Dat is ook van toepassing op de clubs van 1848 in Parijs. Die waren niet alleen toegankelijker dan de associations, ook hadden zij een minder vastomlijnde achterban en stelden zij zich niet ten doel de belangen van één subcategorie te behartigen, maar om de ‘stem’ van het hele Franse volk te zijn. Dit paste bij de opvatting van volkssoevereiniteit die in de revolutie besloten lag, waarin het volk één en ondeelbaar was. De clubs kwamen tot stand op het hoogtepunt van de revolutie en hun lot was verbonden aan de (ongewisse) uitkomst van diezelfde revolutie. Daarom lijkt het erop dat het opbouwen van een duurzame vereniging geen prioriteit had bij de oprichting. Voornemens om de organisaties voor lange tijd of zelfs voor eeuwig te vestigen, zijn nauwelijks terug te vinden in de verslagen en publicaties van de clubs. Ze ontstonden vooral vanuit een behoefte aan volksvergaderingen, zodat zij primair waren gericht op (volks)brede politieke participatie *op dat moment*.

Wat betreft toegankelijkheid doen de Parijse clubs denken aan de Britse politieke verenigingen die in de eerste helft van de

negentiende eeuw steeds meer een open karakter kregen. Maar deze kenden tegelijk een hechtere organisatie – inclusief jaarverslagen, gepubliceerde inschrijffijsten en een duidelijke doelgroep – dan de in allerijl opgerichte en nog grotendeels ongedefinieerde clubs van 1848.⁴⁰ Het Verenigd Koninkrijk kende dan ook al verregaande vrijheden van meningsuiting, vereniging en vergadering, zaken die in Parijs plotsklaps in de Februarirevolutie waren bewerkstelligd. Zodoende constateerde de redactie van *La Voix des Clubs* al na drie weken euforisch dat de Parijse clubs beter functioneerden dan de ‘voornaamste clubs van Engeland’, die toch al zoveel jaren bestonden en zo door wetten werden beschermd. ‘Nu al hebben onze clubs de Voorlopige Regering doen terugkomen op slechte maatregelen, hebben zij haar door welkome adviezen gevrijwaard van kwalijke obstructies; hebben zij haar geleid, versterkt en vooral beschermd tegen behendige vijanden of stuntelige vrienden.’⁴¹ Deze conclusies van de clubkrant illustreren hoe serieus de politieke ambities en taakopvattingen waren die ten grondslag lagen aan de jonge Parijse clubs. Er was veel werk te doen.

Vormen van vergaderen: twee uitersten

Cruciaal voor het karakter van de clubs waren de locaties, want die bepaalden de omvang en ook de sfeer. Menig café, wijnhandel of restaurant bood onderdak aan clubvergaderingen – een traditie die is terug te voeren op de Franse Revolutie.⁴² Ook rond de Julirevolutie van 1830 lagen de wortels van de ondergrondse politiek in de cafés, vooral in de volkse eet-, drink- en dansgelegenheden in of net buiten de toenmalige stadsmuren (*barrières*). In de jaren erna had de Parijse politiek steeds met grote interesse de politieke agitatie in deze ‘barrièretaveernes’ gevolgd.⁴³ Het lag dus voor de hand dat hier ook in 1848 een opstandige onrust heerste. Er werden diverse clubs opgericht, zoals de Club de la Barrière du Maine (een politieke vergadering van vooral lokale koks), de Club de la Belle Moissonneuse (in een wijnhandel bij de barrière van Ivry) en de radicale Club des Gobelins (bij de gelijknamige barrière).⁴⁴

De historicus van het Parijse caféleven, W. Scott Haine, ontdekte dat ‘[d]uring the opening months of the revolution, February and March, Parisian workers transformed café politics into club politics. In fact, some cafés had their back rooms appropri-

ated as clubs.⁴⁵ De gebruikelijke cafédiscussies tussen stamgasten kregen in 1848 een legaal en formeel karakter. Het werden vergaderingen, met een voorzitter, (soms) een agenda, statuten, notulen en resoluties. Maar dikwijls ontstegen deze clubs niet het niveau van een drankgelag. Zo vergaderde één van de vele clubs, met de revolutionaire naam Club de la Montagne, in een rokerig zaaltje van een wijnhandelaar in de Marais. Clubcriticus Lucas kwam woorden tekort om de *borreur* te beschrijven: 'In de zaal van de club in de Rue Frépillon werden de vijf zintuigen om beurten evenzeer gekwetst: men dronk er afschuwelijke wijn en namaak-*eau de vie*, men ademde er de meest misselijkmakende geuren in.'⁴⁶

Toch zijn zulke liederlijke taferelen beslist niet representatief voor alle clubs. Professionaliteit en ordentelijkheid waren voor de clubs juist noodzakelijke deugden om serieus te worden genomen. *La Voix des Clubs* schreef in een lofzang op het gewicht en belang van de politieke verenigingen: 'Wij zouden het betreuren als het volk zijn vrije tijd verbruikt in het café of op onzedige plaatsen: als het de clubs bezoekt, is het gered!'⁴⁷ De meeste clubs vergaderden dan ook niet in dranklokalen, maar in andere gebouwen: 'Men deed niet moeilijk over de locatie, men nam wat men kon vinden: een winkel die te huur stond, een wagenwerkplaats, een verlaten kerk zoals de Assomption, de salon van het Palais-Royal.'⁴⁸ Daarnaast deden scholen, tehuizen en kazernes 's avonds dienst als clublocatie. In de maanden maart en april was de vraag naar geschikte vergaderruimten veel groter dan het aanbod. Het aantal clubs groeide snel en ze wilden allemaal zo vaak mogelijk (het liefst elke avond) vergaderen. Sommige organisatoren vroegen toestemming aan de arrondissementsbesturen of aan de politie voor het gebruik van overheidsgebouwen, anderen eigenden zich gewoon een zaal toe. De clubs die geld wisten in te zamelen – met het heffen van lidmaatschapsgeld en entree en de verkoop van kranten en ander drukwerk⁴⁹ –, konden theater- en balzalen afhuren voor hun vergaderingen. Vooral de grote clubs, zoals die van de ervaren revolutionairen Blanqui, Cabet en Armand Barbès, wisten deze bronnen aan te boren. Niettemin hadden juist zij de grootste moeite om een vaste vergaderplek te vinden vanwege hun dagelijkse vergaderingen en hun omvang, die soms overlast veroorzaakte.⁵⁰

Ondanks het feit dat de Parijse lente aanbrak, vonden de club-

vergaderingen steevast binnen plaats, dus was een geschikte overdekte locatie altijd een eerste vereiste. De omvang en de vorm van de vergaderplek waren bepalend voor de sfeer en de stijl van de vergaderingen. Cafés en andere kleine ruimten stimuleerden een gelijkvloerse en daarmee egalitaire vergaderstijl. Grotere ruimten maakten het nodig de verstaanbaarheid en orde te garanderen door bijvoorbeeld een podium te construeren voor de voorzitter en de sprekers. Theaterzalen en collegezalen hadden vanzelfsprekend al een podium, dat automatisch de aandacht van het publiek trok. De vorm van de zaal, met de stoelenrijen, de loges en de balkons, zorgde voor een duidelijk onderscheid tussen publiek en sprekers en bemoeilijkte de interactie tussen bezoekers. De centrale positie van de spreker op het podium (dikwijls geflankeerd door het clubbestuur achter een tafel) creëerde een parlementaire setting die deed denken aan het Palais Bourbon, waar weldra een nieuw Frans parlement zou zetelen. We zien hierin de ‘vergaderlijking’ van de samenleving die zich voltrok in de negentiende eeuw, waarbij de rol van de voorzitter steeds belangrijker werd als bewaker van parlementaire regels en als ‘verpersoonlijking’ van een ideaal van (zelf)discipline en waardigheid. Dat gold rond 1800 voor parlementen, maar ging ook steeds meer gelden voor buitenparlementaire bijeenkomsten.⁵¹

Naast revolutionaire urgentie en politieke ambitie hadden de clubs een grote theatrale en sociale aantrekkingskracht. Het was een kernelement van de ‘clubkoorts’, herinnerde zich Garnier-Pagès: ‘Dat spektakel van een vergadering waarin de menigte zich verdrong, nieuwsgierig en aandachtig, dat instrument van de parlementaire zaal, dat spreekgestoelte, die strijd van geest en van woorden, die originele of onzinnige voorstellingen, dat vermogen om je gedachten uit te storten over een sidderend gehoor, die volledige vrijheid om toezicht te houden op de regering, om haar te bekritisieren, de voldoening om de publieke aandacht op je persoon te vestigen, er was een invloed te winnen, een naam te maken, alles [in de clubs, GW] was emotie, verleiding, overreding. Het nieuwe openbare leven vond er zijn essentiële en karakteristieke elementen.’⁵²

Toegangkaartjes voor een clubvergadering kocht men niet alleen vanwege de politieke onderwerpen, maar ook omdat een goede spreker of stevige discussie een sensationeel spektakel opleverde.⁵³

LA COMMUNE DE PARIS

ON S'ABONNE À PARIS :
DES BUREAUX, 25
Paris. Éperl.
3 mois 6 fr. 1/2
6 10
Un an 21 3/4

MONITEUR DES CLUBS

Fadmeur, pour toutes les commu-
nications, au citoyen Sévère, 21, rue
Blanche. (Afficher.)
L'un des gérants, rédacteur en chef :
Catazou.

LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ, SOLIDARITÉ.

N° 1.

Jeudi, 9 mars 1848.

1re année.

Le peuple entend mal le langage diplomatique; nous
nous en abstenons.

Fait à Paris, en conseil de gouvernement, le 7 mars
1848.

Tous les ministres sont chargés de l'exécution du
présent décret.

MERCREDI 8 MARS 1848.

1er NUMÉRO.

PREMIÈRE ANNÉE.

30 fr. par an pour
Paris.

LA VOIX DES CLUBS,

JOURNAL QUOTIDIEN

DES ASSEMBLÉES POPULAIRES.

Bureau provisoire, place des Pyramides, 2.

Paris, 9 Mars.

Le droit de réunion a été conquis au milieu des
barrières. Désormais il n'est au pouvoir de per-
dre plus aucune de ces libertés.

entreprise à l'intelligence des Parisiens, ils en
comprendront le but et l'importance.
Que serait le suffrage universel s'il n'était préparé
par de laborieuses discussions dans les réunions pu-
bliques? Comment choisir de bons représentants: com-

Au nombre des Clubs qui se sont occupés de la ques-
tion du timbre et du cautionnement, il faut citer le
Club Démocratique, dirigé par M. Cahet, le Société Ré-
publicaine Centrale, présidée par M. Blanqui, le Club de
l'Avenir, présidé par le docteur Haudin, et beaucoup

40 fr. par an pour
les départements.

De twee voornaamste clubkranten van Parijs. *La Voix des Clubs* was op de hand van Blanqui, *La Commune de Paris* op die van Barbès.

Het is niet eenvoudig te zeggen wie de clubleden precies waren. Dat komt door gebrekkige gegevens hierover, door het vluchtige, revolutionaire tijdsgewricht waarin de clubs opereerden en door de grote diversiteit onder de leden. Wel weten we ongeveer in welke beroeps categorieën de *voorzitters* vielen.⁵⁴ Duidelijk is dat onder hen de middenklasse en de intelligentsia sterk vertegenwoordigd waren, tegenover een relatief beperkte invloed van arbeiders. Hoewel de voorzitters niet representatief zijn voor alle leden, kunnen we voorzichtig concluderen dat veel arbeiders hun politieke participatie eerder zochten in arbeidersverenigingen dan in clubs. Onder de sociale aantrekkingskracht moeten overigens ook de lokale, familiale, collegiale en vriendschappelijke netwerken van de bezoekers en leden worden gerekend.⁵⁵ De bestaande netwerken van de eerdere geheime genootschappen, waaruit in 1848 veel clubs ontstonden, wijzen hierop. De termen 'club' en 'société' pasten bij het 'gouden tijdperk' voor verenigingen, dat al enkele decennia eerder was aangebroken in Europa. Zij hadden de connotatie gekregen van saamhorigheid, gezelligheid, gemeenschappelijkheid – hoewel *politieke* vereniging nog altijd taboe was.⁵⁶

De clubs van 1848 vertonen grote onderlinge verschillen in de vormen die hun vergaderingen konden aannemen. We kun-

nen de sfeer en het verloop ervan enigszins reconstrueren aan de hand van de revolutionaire kranten, waaronder vooral clubkranten als *La Voix des Clubs* en *La Commune de Paris*. Daarin verschenen uitgebreide lijsten met nieuwe clubs en werden besluiten en verslagen van clubvergaderingen gepubliceerd. Hun redacties konden de veelheid aan clubnieuws niet aan, zodat zij leden en bezoekers oproepen zelf notulen en verslagen toe te sturen. Daardoor zijn ons weliswaar honderden berichten overgeleverd uit de clubs, maar die zijn nauwelijks te toetsen op betrouwbaarheid. Veelal zijn de auteurs van de artikelen onbekend en zijn de verslagen summiere samenvattingen van vergaderingen waarin belangrijke details, zoals namen van sprekers of onwelgevallige voorvallen (conflicten, geweld, fraude), zijn weggelaten. Niettemin geven de bronnen ons in grote lijnen een indruk van de vergaderpraktijk in de clubs. Daarbij vallen twee verschillende vergadervormen op.

Egalitair-democratische clubs

De eerste vorm van vergaderen is zichtbaar in de kleine clubs, met hooguit een paar honderd leden.⁵⁷ Deze clubs hadden niet de aantrekkingskracht van de grote revolutionaire leiders, maar waren veelal initiatieven van onbekende organisatoren. Leden beslisten er tot in detail mee over de structuur en inhoud van de vergaderingen en over het leiderschap van hun club. De individuele leden konden niet alleen stemmen over resoluties, maar roerden zich actief in discussies en konden gemakkelijk worden verkozen tot bestuurslid of een andere officiële functie. Deze vergadervorm, de ‘egalitair-democratische’ vorm, was vooral mogelijk vanwege het bescheiden aantal leden en bezoekers.

Een voorbeeld is de al genoemde Club van Vrije Mannen, waarin sterk werd gehecht aan democratische vergader- en stemprocedures en ook aan het democratisch vastleggen van die procedures. Er kwamen zelfs diverse discussies en stemrondes aan te pas voordat de club eindelijk officieel was opgericht. Allereerst kwamen op 8 maart ongeveer vijftig mensen bijeen in de Salle Montesquieu, een dansruimte die destijds vooral gold als balzaal van de revolutie. Daar stelden zij het manifest op waarin zij de clubs omschreven als een ‘volksforum’. Voorts benadrukte het manifest dat de ‘sociale eenheid’ moest worden bereikt om de vrijheid van alle burgers te garanderen en dat die

vrijheid moest worden beschermd door instituties die haar niet zouden kunnen aanvallen. Aan het plechtige, omzichtige taalgebruik valt af te lezen dat de 'vrije mannen' bepaald niet van lage afkomst waren. De nadruk op vrijheid, meer dan op gelijkheid, en op het oprichten van democratische instituties geven het manifest van de Club van Vrije Mannen een liberaal, gematigd republikeins karakter.⁵⁸ De club was, ondanks de relatief onbekende organisatoren en hun marginale politieke invloed, volop actief en uiterst ambitieus.⁵⁹ Van de tweede bijeenkomst op 12 maart in (of vlak bij) Salle Montesquieu is, via *La Voix des Clubs*, een verslag overgeleverd. Over de sfeer wordt niet geschreven, maar over het verloop van de vergadering des te meer. Hier volgt een samenvatting.

Op de avond van 12 maart opent de voorzitter de vergadering met het voorlezen van het manifest van de club, ter herinnering en ter informatie voor de aanwezigen die er op 8 maart niet bij zijn geweest.⁶⁰ Iemand verzoekt hem de tekst onder de aanwezigen te verspreiden, zodat ze erover kunnen stemmen. De vicevoorzitter wijst diegene erop dat er op 8 maart al over het manifest gestemd is en dat 'serieuze en urgente kwesties' vragen om daadkracht, niet om oeverloze discussie. Na enige onenigheid wordt besloten het manifest ter plekke door alle aanwezigen te laten ondertekenen. Maar dat gebeurt niet voordat het hele manifest een tweede keer is voorgelezen en alinea voor alinea is geaccepteerd door de vergadering. Daarop zetten de aanwezigen hun handtekening – of er ook weigeraars zijn vermeldt het verslag niet – en bekrachtigen daarmee hun lidmaatschap. De bedoeling is dat nieuwe leden zich voortaan bij aanmelding committeren aan de club en haar beginselen door het manifest te ondertekenen.⁶¹ Na het handtekeningenritueel leest de secretaris een clubreglement voor, dat eveneens in stemming wordt gebracht en wordt aangenomen. Nu, zo verklaart de voorzitter, is de Club van Vrije Mannen officieel opgericht.⁶²

De gevolgde procedure illustreert de serieuze, egalitair-democratische benadering, die ook doorklonk in de benoeming van het clubbestuur. Sinds de eerste vergadering had dat bestuur nadrukkelijk slechts een 'voorlopig' mandaat gehad. Hoewel dezelfde heren op 12 maart officieel als bestuurders werden verkozen, was dat voor een termijn van maar twee weken. Dit illustreert dat de clubs niet alleen ontstonden maar ook opereerden

in het revolutionaire moment – een situatie waarin de wereld er na twee weken al heel anders uit kon zien. Die onzekerheid leidde tevens tot de behoefte bij de Vrije Mannen om contact te zoeken met andere clubs voor overleg en samenwerking. Al direct op 12 maart benoemden zij een vijfkoppige commissie die de andere clubs in Parijs moest informeren over de oprichting en het karakter van hun club. Als belangrijkste potentiële partner gold aanvankelijk de Club Blanqui, zozeer zelfs dat voorzitter Lefèvre de opdracht kreeg Blanqui persoonlijk van de oprichting van de Club van Vrije Mannen op de hoogte te stellen.⁶³

Terug naar het verslag van 12 maart. Pas nadat alle procedurele verplichtingen zijn afgerond, wordt ook nog inhoudelijk vergaderd. De onderwerpen die aan de orde komen, staan in die weken bij veel clubs op de agenda. Vooral de aangekondigde verkiezingen zijn een actueel en urgent onderwerp, zowel de voor 9 april geplande algemene parlementsverkiezingen als de verkiezingen voor de officiersfuncties van de burgerwacht (Nationale Garde) die op 18 maart zouden worden gehouden. Onder de vrije mannen bestaat onduidelijkheid over wat er precies moet gebeuren en zij besluiten bij andere clubs te rade te gaan. Wel nemen zij zich al voor om voor de parlementsverkiezingen een programma op te stellen, met daarin de wetten die zij het belangrijkste achten in de nieuwe republiek. Ook spreken zij over de juiste vorm voor de verkiezingen. Een lid stelt voor dat de kiezers een vergoeding krijgen voor hun stembusgang. Een ander lid bepleit een vergoeding voor alle arbeiders in de Nationale Garde voor elke dag dat ze dienst hebben. En een derde vraagt of ambtenaren en militairen mogen meestemmen over de officiersfuncties in de garde. Op al deze vragen vermeldt het verslag geen antwoord, waarschijnlijk zijn ze als irrelevant verworpen of doorgeschoven naar een volgende vergadering – wat in de praktijk vaak op hetzelfde neerkwam.⁶⁴

Het verslag in de krant gaat verder met de vergadering van de volgende dag, op 13 maart. Wederom spreken de Vrije Mannen over de verkiezingen voor de Nationale Garde. Op initiatief van de vicevoorzitter wordt besloten naar alle Parijse clubs voorstellen te sturen voor een gezamenlijke aanpak, waaronder het voorstel dat kandidaat-officieren zich presenteren in de verschillende clubs, die daarna een gezamenlijke kieslijst zullen opstellen. Elke kandidaat op die lijst moet een verklaring teke-

nen dat hij zich aan de principes van de clubs houdt, met als consequentie dat de clubs hem eventueel kunnen doen aftreden als hij die principes in zijn functie niet naleeft. Vervolgens vermeldt het verslag dat twee afgevaardigden van de Club Blanqui te gast zijn. Zij komen steun verwerven voor manifesten die het uitstel van de verkiezingen en het wegsturen van het leger uit de stad bepleiten. De vergadering besluit, zij het met 'enkele aanpassingen' die niet worden toegelicht, om deze manifesten te steunen. Tot slot vaardigt de club haar voorzitter en vicevoorzitter af naar een demonstratie die de volgende dag zal worden gehouden. Daarna wordt de vergadering van 13 maart beëindigd.⁶⁵

Deze vergaderingen van de Vrije Mannen zijn representatief voor het merendeel van de clubs: de kleinere, weinig prominente bijeenkomsten die een marginale stem hadden in het publieke debat, maar die wel functioneerden als 'werkplaatsen van de democratie'.⁶⁶ De betrokkenheid bij de Nationale Garde was een algemene tendens in de clubbeweging. Zij toont de roep om een republikeins (bewapend) burgerschap in de nieuwe Republiek.⁶⁷ Intern konden deze clubs soms zozeer gericht zijn op democratische besluitvorming en de gelijkheid onder hun leden, dat leiderschap en hiërarchie taboe waren of volledig werden beteugeld via geregelde verkiezingen en stemmingen. Het is opmerkelijk dat de egalitair-democratische clubs zich veelal aan de gematigde kant van het politieke spectrum bevonden en niet behoorden tot de fanatieke radicalen.

Autoritair-democratische clubs

Tegenover de egalitair-democratische vergadervorm zien we in de clubs ook een meer hiërarchische, autoritaire vorm van vergaderen, die vooral voorkwam in de grote clubs van populaire en ervaren clubleiders.⁶⁸ Zij trokken duizenden toeschouwers, die een kaartje kochten voor het clubspektakel en lang niet allemaal lid werden. Een voorbeeld van zo'n 'autoritair-democratische' club is de Société Fraternelle Centrale ('Club Cabet'). De oprichter en voorzitter, Étienne Cabet, had in de jaren ervoor naam gemaakt als leider van de communistische sekte der *Icariens*. In de eerste week na de revolutie bleek dat zijn populariteit strekte tot ver buiten de eigen kring. In dezelfde Salle Montesquieu waar een week later de Club van Vrije Mannen zou vergaderen, mocht Cabet naar verluidt niet alleen duizend eigen

volgelingen maar ook vierduizend anderen onder zijn gehoor rekenen. Meer bezoekers pasten niet in de propvolle zaal. Mannen en zelfs vrouwen stonden buiten in de rij om te mogen luisteren naar de lange toespraken van hun *père* Cabet.⁶⁹

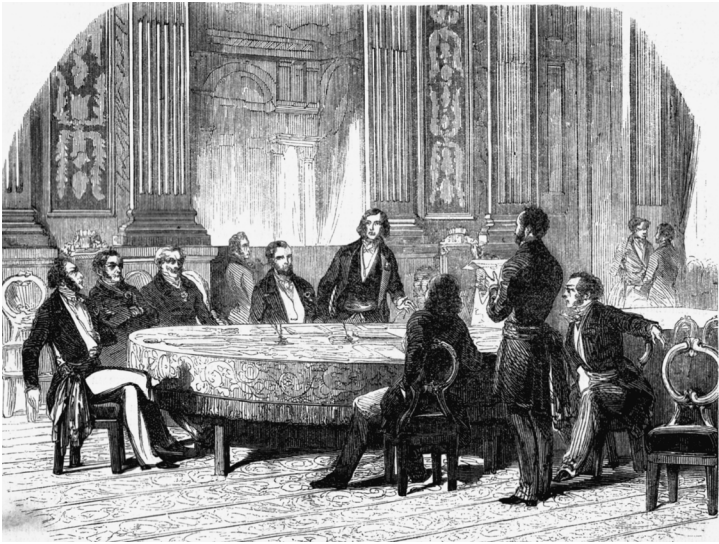
In grote clubs als de Club Cabet was het publiek zo omvangrijk dat de invloed van de bezoekers beperkt bleef. De verstaanbaarheid van één spreker was al problematisch te midden van duizenden verhitte hoofden, laat staan dat er gelegenheid was voor een open debat. Ook de vaste clubleden, die wel spreekrecht hadden, konden niet zomaar met elkaar debatteren. Het bleek een helse klus om een sprekerslijst bij te houden en iedereen die wilde spreken aan het woord te laten. Om duidelijkheid te scheppen over hoe er vergaderd moest worden, schreef een lid van de Club Cabet een alarmerende brief aan de redactie van *La Voix des Clubs*. Daags voor de Februarirevolutie, zo vertelde de brieveschrijver, had hij een bezoek gebracht aan de oude Chambre des Députés, waarbij hij zich had geërgerd aan de heersende anarchistische wanorde en het gebrek aan respect voor de voorzitter. Hoe kon zo'n parlement op waardige wijze de natie vertegenwoordigen? Hij riep *La Voix des Clubs* op om een dergelijke blamage in de clubs te voorkomen door het publiceren van discussieregels waarmee vergaderingen 'kalm en netjes' zouden verlopen.⁷⁰

Democratische participatie was ook in een clubvergadering met honderden of zelfs duizenden deelnemers niet uitgesloten. Acclamatie en afkeuring gaven het publiek wel degelijk een vorm van macht, zo bleek bij de minste of geringste verspreking of onwenselijke formulering van een spreker voor zo'n massapubliek. Die kon dan rekenen op gejoel, geloei, gefluit en andere verbale en zelfs fysieke vormen van opstandigheid, zodanig dat hem het spreken volstrekt onmogelijk werd gemaakt.⁷¹ Het clubpubliek vertoonde wat dat betreft doorgaans een 'democratische overgevoeligheid', in de woorden van clubhistoricus Peter Amann.⁷² Om hier als clubleider of spreker goed mee om te kunnen gaan, was een dosis ervaring vereist waarover niet alle revolutionairen beschikten. Verstaanbaar en met overtuiging kunnen spreken voor een massapubliek was de lakmoesproef voor elke succesvolle volksredenaar in de negentiende eeuw.⁷³ Daarom kenden de grote clubs een opvallend strakke organisatie van bovenaf. Dat hoefde overigens de democratische legitimiteit van de club

in kwestie niet aan te tasten. Integendeel. Zo zag de redactie van *La Voix des Clubs* in de Club Cabet zelfs een lichtend voorbeeld voor alle andere clubs, waar het ging om de strakke organisatie en ‘morele leiding’ van père Cabet.⁷⁴

Net als Cabet met zijn Icariërs, had Auguste Blanqui al voor de revolutie, in zijn dagen als ondergrondse radicaal, een grote en trouwe achterban gecreëerd met zijn autoritaire en charisma-tische leiderschap, dat ook in zijn club centraal zou staan. Ook Blanqui's niet-aflattende strijd voor de belangen van het ‘proletariaat’, in een eigen vorm van radicalisme dat tegen het communisme aanschurkte maar van hem niet zo mocht heten, had hem al vanaf 1832 brede steun opgeleverd. Dat verklaart de afgeladen zalen waarop de Club Blanqui vanaf het begin kon rekenen en dat maakt deze club een uitgelezen ‘autoritair-democratisch’ voorbeeld.

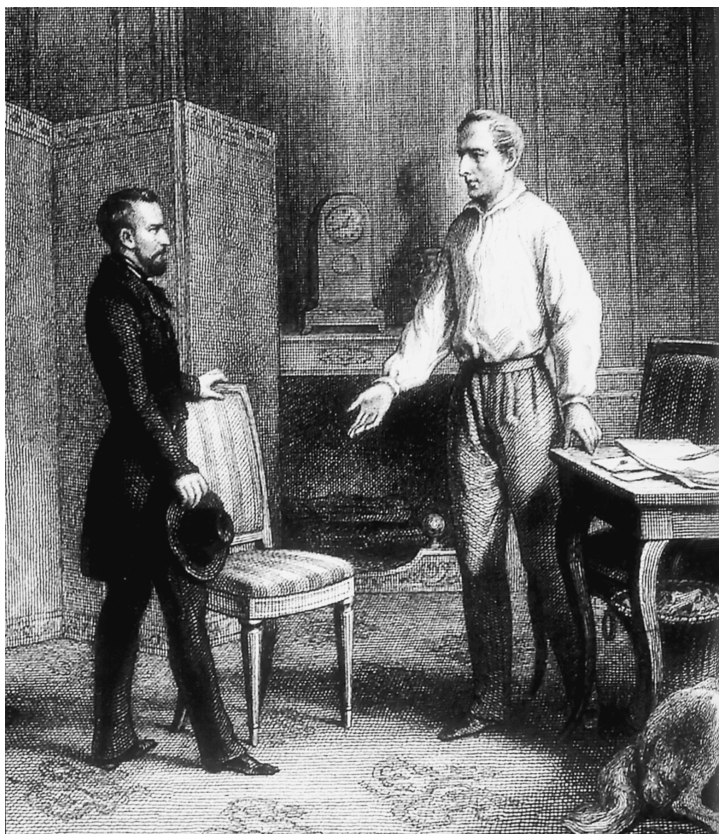
De Club Blanqui ontstond midden in de Februarirevolutie. Toen Auguste Blanqui op 24 februari werd vrijgelaten uit de gevangenis in Tours en diezelfde avond aankwam in Parijs, trof hij een stad in verwarring. Eerder die dag had zich een Voorlopige Regering gevormd, tot zijn grote teleurstelling – vriend en vijand kenden zijn politieke ambities. Maar zijn kansen waren nog niet verkeken: de nieuwe regering had de stad bepaald niet onder controle. De volgende dag stond er al een groep gewapende radicalen op het plein voor het stadhuis (Hôtel de Ville), waar de regering haar intrek had genomen. Zij eisten dat de rode vlag van de revolutie als nationale vlag zou worden erkend, maar de nieuwe regering stelde zich op het standpunt dat de bekende driekleur de Franse vlag moest blijven. *Die* was het symbool van de republiek; de rode vlag was slechts het symbool van één politieke stroming. Toen minister Lamartine deze boodschap overbracht aan de verontwaardigde meute werd er prompt op hem geschoten. De kogel miste doel, maar duidelijk was dat de radicalen er niet voor terugdeinsden hun nieuwe regering gewapenderhand te corrigeren. Intussen was Blanqui niet ver daarvandaan in conclaaf met medestanders. Het nieuws over de strijd om de vlag bracht hem tot onmiddellijke actie. Hij droeg iemand uit zijn gevolg op een manifest te laten drukken, dat hij ter plekke dicteerde. De boodschap: ‘Het triomferende volk zal de vlag niet strijken!’ Daarna riep Blanqui al zijn medestanders op om dezelfde avond in groten getale bijeen te komen voor

De Voorlopige Regering bestuurde de Tweede Republiek van 24 februari tot 9 mei 1848.

spoedberaad in de theaterzaal van het nabijgelegen Prado op het Île de la Cité.⁷⁵

In dit spannende uur gedroeg Blanqui zich als een gewiekste politicus. Het manifest was helder en fel, maar hij aarzelde om echt de oorlog te verklaren aan het nieuwe gezag. Hij peilde eerst bij het hoofd van de Parijse politie of hij in het geval van een machtsgreep steun uit die hoek kon verwachten. Toen die zich op de vlakte hield, toog Blanqui naar het stadhuis voor een stevig gesprek met de Voorlopige Regering zelf. Daar moet zich een interessante scène hebben afgespeeld, waarin Blanqui zich fel en vastberaden uitliet over de gevolgen die de revolutie volgens hem moest hebben voor het landsbestuur. De nieuwe machthebbers waren niet vatbaar voor zijn kritiek en wezen hem de deur. Blanqui was er nu zeker van dat zijn politieke kansen niet lagen bij de Voorlopige Regering, maar in de oppositie. Maar waren de Parijzenaren te motiveren tot nóg een opstand, en wel tegen het regime dat ze zelf zojuist in het zadel hadden geholpen? Wat hij precies ging doen, wist Blanqui zelf vermoedelijk ook nog niet, maar het middel kende hij wel. Hij verliet het stadhuis met een dreigement: 'Ik ga een club oprichten.'⁷⁶

Clubleider en revolutionair Auguste Blanqui overlegt met minister Ledru-Rollin.

Die avond, 25 februari, trof hij in het Prado een groep verhitte mannen. Vuisten zwaaiden door de lucht op de cadans van wilde kreten en leuzen. De woede over de houding van de nieuwe regering werd onderstreept met rode vlaggen en andere symbolen die teruggrepen op de Franse Revolutie.⁷⁷ Het moet een extatische combinatie zijn geweest van symboliek en retoriek, die het (in ieder geval voor mannen) aantrekkelijk maakte om te participeren.⁷⁸ Na deze tumultueuze bijeenkomst zouden er nog veel volgen. De Club Blanqui (officieel: Société Républicaine Centrale) kwam zes avonden per week bijeen, en in de eerste weken zelfs ook nog op zondagmiddag. Zij gebruikte verschillende locaties totdat zij voor langere tijd onderdak vond in een conservatorium. Meestal zat Blanqui zelf de vergadering voor. Dan

zat hij met andere bestuursleden op het podium achter een tafel met een groen tafellaken. Naast hen op het podium verschenen na elkaar de sprekers. Pal voor hen, op de beste plaatsen, zaten de geregistreerde clubleden. Zij deelden de radicaalrevolutionaire overtuigingen van Blanqui, wat niet noodzakelijkerwijs gold voor de overige bezoekers, die vaak uit nieuwsgierigheid kwamen luisteren. Die konden tegen betaling achter in de zaal en op de balkons de vergaderingen bijwonen en hadden geen spreekrecht.⁷⁹

Uit een bezoekerslijst blijkt dat Blanqui in ieder geval op de eerste clubbijeenkomsten een gemêleerd publiek trok, onder wie zelfs enkele bekende conservatieven, royalisten en gematigde republikeinen, die uit nieuwsgierigheid en wellicht uit voorliefde voor theater een kaartje hadden gekocht. Toch werden zij geen trouwe bezoekers, omdat ze werden afgeschrikt door het enorme tumult of door de radicale geesten die in de Club Blanqui de boventoon voerden.⁸⁰ Bovendien waren na enkele weken al talloze concurrerende clubs opgericht, die evengoed garant stonden voor verhitte politieke discussies. Ook veel aanhangers van Blanqui keerden zijn club de rug toe na persoonlijke ruzies of ideologische conflicten, en sommigen begonnen eigen clubs. Een vaste schare van radicalen, veelal afkomstig uit de lagere rangen van de voormalige geheime genootschappen, bleef Blanqui trouw en vulde de posities in het bestuur en de infrastructuur van de club.⁸¹

Soms kwam het tot een schreeuwduel tussen bezoekers en leden, zoals clubs wel vaker het toneel waren van schreeuwpartijen en opstootjes. De orde in de Club Blanqui werd bewaakt door een paramilitaire garde die zichzelf de Montagnards noemde, een verwijzing naar de radicalen uit de eerste Franse Revolutie.⁸² Zo'n bewaking was geen overbodige luxe: de veelvoorkomende wanorde in de vergaderingen werd zelfs uiterst kritisch besproken in *La Voix des Clubs*, de krant die doorgaans loyaal was aan Blanqui. Een bezorgde verslaggever waarschuwde dat de club ten onder dreigde te gaan als de 'energieke en kundige voorzitter' er niet in slaagde het bestuur te reorganiseren en het personeel te zuiveren. Chaos en geweld waren schering en inslag, terwijl de bestuursleden nauwelijks hun gezicht lieten zien. Waar ging dat heen? 'De acties van de club vertonen geen enkele samenhang, leiden tot geen enkele stemming en de hele

vergadering verdoet haar tijd met het produceren van en luisteren naar vruchteloze declamaties.⁸³

De Club Blanqui kende nauwelijks regels of procedures en dikwijls ontbrak het zelfs aan een agenda. Alles werd overgelaten aan de uitgenodigde sprekers, die ieder een eigen verhaal kwamen houden over hun politieke ideeën en stokpaardjes.⁸⁴ Veel sprekers waren bekende redenaars die in verschillende clubs werden uitgenodigd en die soms ook eigen clubs hadden opgericht.⁸⁵ Zo was er de schoenmaker Savary, die voorzitter was van de Société de la Fraternité (Rue des Deux-Boules), een club die voortkwam uit de redactie van de revolutionaire krant *La fraternité* (sinds 1845). Savary zou later overstappen naar de Club Barbès en zich kandidaat stellen voor de verkiezingen.⁸⁶ Een andere bekende spreker in de Club Blanqui was de dichter Alphonse Esquiros, die een vrouwvriendelijke variant van het vroege socialisme aanhing en diverse kranten en clubs oprichtte.⁸⁷

Ondanks de chaotische vergaderingen lukte het de Club Blanqui wel een leidende rol te spelen in de clubbeweging en belangrijke thema's aan te kaarten in het publieke debat en bij de Voorlopige Regering. De kwestie van de rode vlag was slechts het eerste thema, al snel volgden andere manifesten en petitie's. Zo pleitte de club voor het uitstellen van de verkiezingen in april, voor het weghouden van het leger uit de stad en voor het ondersteunen van revoluties buiten Frankrijk. Regelmatig werden delegaties van de Club Blanqui – aangevoerd door Blanqui zelf – ontvangen door de Voorlopige Regering om prangende kwesties te bespreken.⁸⁸ Om bredere steun te verwerven, stuurde de club eerst delegaties langs bij andere clubs om daar een manifest voor te lezen en ter stemming aan te bieden.⁸⁹ Het aandeel van Blanqui en zijn club in de verkiezingscampagnes in maart en april, en in de radicalisering van de clubbeweging in april en mei, komt in de volgende twee hoofdstukken nog uitgebreid aan de orde.

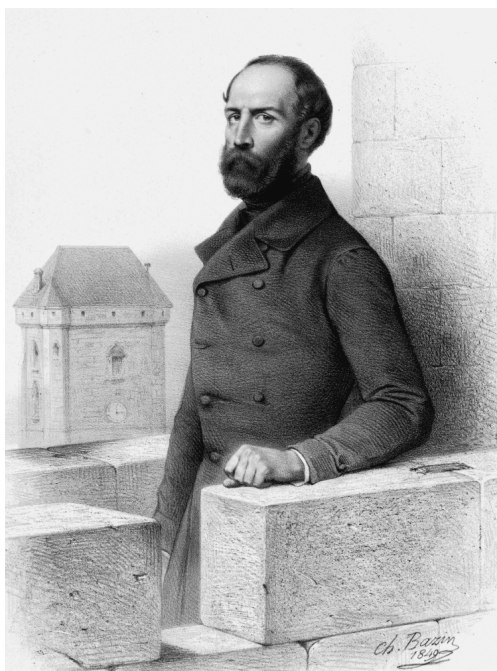
Dat de Club Blanqui ondanks de genoemde chaos veel invloed had, was grotendeels te danken aan de charismatische leider. Het lukte Blanqui de vergaderingen te leiden en de club te bewegen tot gezamenlijke acties, zoals petitie's, protesten en campagnes. Naar hem luisterden de toehoorders 'als discipelen naar hun meester'.⁹⁰ Zelf zou de leider zich zijn club herinneren

als 'doorgaans onderdanig aan mijn stem'.⁹¹ Persoonlijkheid en leiderschap waren de verklaring voor de populariteit van de club onder revolutionairen en voor het relatieve succes van haar politieke acties.

Het onderscheid tussen egalitair-democratische en autoritair-democratische clubs is niet zwart-wit: er waren tussen- en mengvormen mogelijk. Het laat zich lastig beoordelen welk van de twee stijlen het best de verwachtingen inlost die de revolutionairen van de clubs hadden. De invloed van individuele bezoekers was in een egalitair-democratische club weliswaar groter, maar deze vergadervorm bestond alleen in de kleine clubs die per definitie al minder politiek en financieel gewicht in de schaal konden leggen dan clubs met tien keer zoveel leden. Daarbij werkte het egalitaire model, met zijn voorliefde voor grondige debatten en herhaaldelijke stemrondes over vorm én inhoud van de vergaderingen, logheid en ineffectiviteit in de hand. Zichtbaarder en invloedrijker was de club die kon bogen op een grotere achterban, op bredere geldstromen en op een leiderschap van een iconische voorman, die intern leiding kon geven en naar buiten toe daadkracht kon uitstralen. De autoritair-democratische vergadervorm had daarom een groter effect op het publieke debat en op de Voorlopige Regering, zoals we zagen in het voorbeeld van Blanqui, die manifestaties organiseerde en door de regering meermaals als gesprekspartner werd ontvangen. Het is vermoedelijk om die reden dat in de geschiedschrijving over 1848 de balans is uitgevallen ten gunste van de 'naamclubs' en dat de kleinere clubs nauwelijks nog worden vermeld.⁹²

Plebiscieten en 'morele barricaden' – de taakopvattingen van clubs

In de poging van radicale revolutionairen om in de Februari-revolutie de volkssoevereiniteit te bewerkstelligen, leken de clubs het geijkte middel. Hun ideeën stonden in de traditie van de radicale verlichtingsdenkers uit de achttiende eeuw en van de jakobijnen uit de Franse Revolutie. Die revolutie was echter uitgemond in een electorale, representatieve democratie met de Nationale Conventie als parlement. De radicalen van 1848 zochten naar een nieuw soort democratie waarin de belofte van de Februarirevolutie gestalte kon krijgen, namelijk dat alle bur-

De clubleider en ervaren revolutionair Armand Barbès.

gers zouden participeren in de politiek. Dit was in lijn met ideeën van Jean-Jacques Rousseau en John Stuart Mill.⁹³ Clubs, als organisatievorm en directe expressie van de *volonté générale* van alle Fransen, zouden daarin samen één groot plebisciet kunnen vormen. Tegenover de radicale wens dat de clubs een participatieve taak zouden vervullen in de Tweede Republiek stond een meer gematigde interpretatie. Die hield in dat de clubs zouden functioneren als volksbrede overlegorganen, als onderdeel van een representatieve, parlementaire bestuursvorm. Voor aanhangers van die denktrant was het duidelijk dat er ook in de nieuwe staatsvorm een zekere mate van afvaardiging en vertegenwoordiging nodig was in een parlement en dat de rol van de clubs eerder ondersteunend en beschermend moest zijn.

Deze verschillende visies op de rol van politieke clubs in de Tweede Republiek laten zich goed schetsen aan de hand van twee van de invloedrijkste clubleiders: Auguste Blanqui en Armand Barbès. De twee barricadehelden deelden een lange, onderling verweven geschiedenis van haat en liefde in de ondergrondse beweging van de Julimonarchie. Het grootste deel van

hun leven brachten zij in gevangenschap door, onder andere vanwege een couppoging op 12 mei 1839.⁹⁴ Daarvoor hadden zij respectievelijk levenslang en de doodstraf gekregen, maar de Februarirevolutie van 1848 was beider redding. Ze werden vrijgelaten en hervatten onverwijld hun politieke activiteiten, zij het niet naast elkaar maar als concurrenten.

Blanqui opende al op 25 februari 1848 zijn Société Républicaine Centrale. Veelzeggend is de militante naam die hij de club aanvankelijk wilde geven: Société Centrale *Insurrectionnelle*. Met zijn club vormde Blanqui de spil in de radicaal-linkse oppositie tegen de Voorlopige Regering. Volgens Blanqui dienden er grotere stappen te worden gezet voor het welslagen van de revolutie: 'Wij hebben het volk en de clubs waar wij [de macht] revolutionair zullen organiseren, zoals voorheen de jakobijnen haar organiseerden.'⁹⁵ Als tegenhanger tegen dit neojakobijnse radicalisme van Blanqui, en tegen diens dictatoriale trekken, vormde Armand Barbès een eigen club: de Club de la Révolution. Deze 'Club Barbès' ontstond na een massale demonstratie op 17 maart tegen de Voorlopige Regering, die werd geleid door de voorzitters van de grootste clubs (vooral Blanqui en Cabet). Daarbij moet het Barbès zijn opgevallen, dat hun organisaties een al te radicale oppositie vormden die hen deed afdrijven van de Voorlopige Regering. Barbès besloot samen met een elitegroep van revolutionairen een eigen club op te richten.⁹⁶

Vier dagen later, op 21 maart, vond de eerste openbare vergadering van de Club Barbès plaats in een balzaal in de Rue Saint-Martin. De ideologische positie van de club werd toegeleucht in een toespraak door Marc Dufraisse, telg uit een revolutionaire familie en zelf ook actief in de ondergrondse voor 1848.⁹⁷ De clubs beschreef hij als 'de vreedzame voortzetting van de gewapende strijd' en als 'het intellectuele toevluchtsoord van de onverschrokken stad'. Daarnaast waarschuwde Dufraisse dat 'de meeste volksgenootschappen, die tot nu toe brusk geïmproviseerd, wanordelijk gevormd zijn, de burgers die hen vormen eerder verdeeld dan verbonden hebben. Intern functioneren zij niet zo perfect als het volk verlangt; ze hebben geen betrekkingen met elkaar, geen verbanden. We moeten, vanaf het begin, korte metten maken met dit kwaad van de anarchie.'⁹⁸ Dat de Club Barbès hiermee in feite stelling nam tegen de Club Blanqui, werd duidelijk in Dufraisses pleidooi tegen enerzijds

'de geest van de Reactie' maar anderzijds 'tegen de onvoorzichtigheid en de overdrijving van bepaalde ongeduldigen, van bepaalde overmoedigen'.⁹⁹

De clubs, als 'intellectueel toevluchtsoord', vormden voor Barbès en de zijnen het vervolg op de gewapende strijd die was geleverd in de Februarirevolutie. Maar dan wel vreedzaam: een voortzetting van de militaire strijd met politieke middelen. Een vergelijkbare interpretatie van de clubs is verwoord in het oprichtingsstatement van een zekere Club Républicain des Travailleurs Libres.¹⁰⁰ Na de 'tastbare barricaden' van februari was het volgens deze club uit de Marais nu tijd geworden voor 'morele barricaden': de politieke clubs. Deze morele barricaden moesten de revolutie beschermen tegen antirevolutionaire bedreigingen, maar zij moesten ook van toegevoegde waarde zijn in de nieuwe democratie. De republikeinse staatsvorm vroeg om een democratische infrastructuur en instituties, waarvoor moest worden gewerkt aan een politiek (republikeins) bewustzijn en aan brede participatie van burgers in de politiek en in de aanstaande verkiezingen. De Club van Vrije Werkers stelde zich het geheel aan clubs voor als een 'tweede Nationale Vergadering', die in de Tweede Republiek een permanente democratische controle zou uitoefenen. De clubs, als verzameling van 'diverse meningen' en 'vurige discussies', zouden zowel de basis van als een aanvulling op het parlement zijn.¹⁰¹

De plannen van de Vrije Werkers tonen andermaal het streven naar een participatieve vorm van democratie: de clubs moesten als 'stem van het volk' een parlementaire functie uitoefenen. Eerst zouden zij het oude gezag tijdelijk vervangen, daarna zouden zij de totstandkoming van een nieuwe representatieve democratie (de verkiezingen) controleren en vervolgens moesten zij controle gaan uitoefenen op de nieuwe volksvertegenwoordigers.

Rond 1848 was democratie, meer dan een halve eeuw eerder, een bekend concept dat door iedereen, van radicaal-links tot conservatief rechts, werd gebruikt.¹⁰² Het was dan ook een leidend principe in de opbouw van de nieuwe republiek.¹⁰³ Niettemin betekende 'democratie' voor iedereen iets anders, wat tot uiting kwam in de verschillende vormen die clubvergaderingen konden aannemen en ook in de verschillende taakopvattingen van

de clubs. In de zoektocht van de clubs naar de juiste vergaderform zien we een herkenbaar krachtenspel tussen participatie en organisatie, tussen inspraak en efficiëntie, tussen democratie en bureaucratie. Dat krachtenspel is nog altijd inherent aan de moderne partijdemocratieën.¹⁰⁴ De vergadervormen en taakopvattingen die hierboven zijn besproken waren ad-hocuitkomsten van dat krachtenspel in het revolutionaire moment – en daarmee voorbeelden van de verschillende wijzen waarop in 1848 werd geproefd van de lang verboden vrucht van de politieke vereniging. De ‘clubkoorts’ was het symptoom van de euforie van 1848: de belofte dat alle burgers konden participeren in de politiek leek werkelijkheid te worden in de clubs. Vooralsnog was de ‘lente van de volkeren’ warm en stralend.